

Snapphanestriden vid Bären i Vånga socken 1678

Brodde Almer

Vi är tillbaka vid tiden då Sverige slutgiltigt och med våld erövrade Skånelandskapen under skånska kriget 1676-1679. I Halmstad hölls riksdagen 4 februari–4 mars 1678 i dåvarande slottskyrkan (Almer 1998), där skånska riksdagsmän ej fick delta. Främst behandlades försvenskningen av Skånelandskapen. I Halmstad kom kung Karl XI med ett pardonsplakat den 26 februari. Alla som inom en månads tid återvände till sina hemorter skulle kunna göra detta utan fara för att straffas. Skåne hade varit svenskt i 20 år men den hårdhänta regim som Sverige utövat i Skånelandskapen födde alltför få anhängare. Skåningarna hade haft det bättre som danskar och många fortsatte striden. 1678 blev ett förfärligt blodigt år! För att "utrota ogräset snapphanarne" – satt kung Karl XI med medhjälpare i ett fältläger vid Trolle Ljungby. Här drog man upp planerna på en total inringning av i första hand Örkeneds och i andra hand Jämhögs socken. Allt var klar för uppmarsch den **19 april 1678** för **"snapphanarnas utrotande i Göinge härad"**. Överstelöjtnant Gustav Hedefelt vid Dalregementet hade order av kungen att **"i hela socken nederhugga allt manskap som kan gevär bära skonar allenast kvinnokön och barnen men bränner upp gårdarna"** (Tomenius 1984).

Grönhult och Bären

Den 23 april 1678 rapporterade befallningsmannen i Villands härad, Jacob Ulf, från sitt läger i Nyteboda till Karl XI följande: "Eders Kungl. Maj:t vill jag med detta brev meddela att vi i går [22 april] under marschen fått kunskap om några snapphanar, som uti Grönhult och Wånga socken skulle stå, varest vi dem ock träffade, som voro åtta stycken. Men rätt som vi dit kommo och in uti gården, sprungo sju st. igenom en bakdörr där, vilka sju generalkvartermästare Krafft med sitt parti förföljde, som på den sidan ville inringa gården. Jag på denna sidan inkom i gården och fann den åttonde i stugan gömd, den jag strax tillfångatog och rannsade alla husen igenom efter flera. I detsamma kom de beklagliga ti-

Pimpelfiske på Bäens is. Kalvön i mitten och Pokkers fasta till höger på bilden. Foto Eva Åkesson.

dender, att Krafften var skjuten av en förbannad snapphane, som låg dold vid sjön [Bäen] invid gården. Det var att beklaga att den saliga människan sprang av sin häst och lopp efter snapphanarna så hetsigt, att knappt någon kunde följa honom. En sköt han först neder, men blev sedan av den stora skadan strax död. Vi bragte den salige löjtnanten med oss en mil och lät sedan föra honom till Oppmanna att insättas i kyrkan till vidare order. De andra två snapphanarna undkommo, dock var de bleserade. Vi gjorde oss strax färdiga och gingo fort till de andra torpen, eftersom den fångne snapphanen sade att där var sextio snapphanar som hör uppehöllo sig. När vi kommo hit till Nyteboda i Örkened socken kunde vi inte längre gå eftersom natten var påkommen och folket trött. Vi hade ej heller order, varest vi skulle gå eller mera beställa, eftersom den saliga människan [Krafft] sådant för oss dölde” (Thomenius 1984).

Generalkvartermästare Simon Krafft (huvudansvarig för marschvägar och förläggningar i fält) – hade varit på Hönjarums skans vid Osby och var på väg mot Karlshamn enligt order av Karl XI. Krafft fick nu emellertid uppgiften att leda en trupp om 50 soldater samt ett bondeuppbåd som kom över Ivetofta-Vånga på väg upp till den slutliga lösningen på snapphaneproblemet i Örkened.

Av de sju snapphanarna som rymde från Grönhult blev en dödad vid sjön Bären, fem i sjön och en lyckades fly en hel mil innan han blev dödad. Vid Bären blev totalt sju människor, inklusive Krafft, dödade (Röndal 1996).

Simon Krafft hade i ungdomen ägnat sig åt studier i matematik och fortifikation och sedan gått i utländsk tjänst och blivit generalkvartermästare i Holland några år. 1675 blev han utnämnd till generalkvartermästare i Sverige. Han deltog i slaget vid Lund 1676 och slaget vid Landskrona 1677. Han var också med vid inneslutningen och belägringen av Christianstad. Samma år hade snapphanar lagt beslag på hans mun-dering och annat (Munthe 1907).

Bränningen av Örkeneds socken

Måndagen den 22 april 1678 började bränningen av husen i Örkeneds socken men missgärningen tog få liv. Nils Skytte, löjtnant vid dalbrigaden, skriver följande i sin dagbok den 22 april: Ryckte vi upp på alla tre orterna tillika att efter order uppbränna hela Örken[s] socken, vilken order också lydde att ihälså allt mank[ö]n imellan 15 och 60 år, och uppbrände jag med mina utkommenderade efter min specifikati nämligen: Kärraboda, Rävatorp, Smålatorp, Måns Ryrs torp (Hövitstorp), 2 möllor och 1 hus, därtill en gammal bonde caputerades och lågo vi om natten i Lönsboda.

Den 23 april: Åter efter specifikation uppbrände jag med mitt parti Grafveboda, Ulfshult, Tosthult och Hunshult och blev då på 2 gårdar när hela Örken avbränd och lågo vi om natten i Lönsdoda (Tomenius 1984).

“Jämshögs socken som skulle mött samma öde som Örkened, räddades genom en kurir som kyrkoherden Jöns Sorbonius sände till Karl XI.” (Salje 1963).

Även grannsocknen Näsrum kan ha varit påtänkt att brännas. Den var enligt svenskarna (riksrådet Johan Gyllenstierna) en av de argaste snapphanesocknarna i skogsbygden (Åberg 1975). Dock blev den lilla byn Blistorp i Näsrum socken totalt ödelagd och avfolkad (Röndahl 1996).

Dödades generalkvartermästare Simon Krafft den 22 april 1678?

Studerar datum när striden vid Bären ägde rum blir man villrådig, då tidpunkten anges allt ifrån 10 april till 23 juni anno 1678.

1. I boken *Snapphanekriget 1675-1679 del II* anför Edvardsson (1975): "i **april 1678** ihjälsköt i Vånga socken snapphanarna en hög svensk officer, nämligen Simon Krafft, som hade den klingande titeln generalkvartermästare". Han åberopar Jacob Ulfs brev men tillägger att "Skrivelsen är skriven i Nyteboda, men tyvärr är handlingen skadad, så att någon datum kan ej angivas."

Edvardsson anför vidare att i ett brev från Karl XI till generalmajor Lybecker omnämnes Kraffts död. Kungen skriver, att han "med särdeles nöje sett hurusom de arga snapphanar utrotas varandes vår nådiga vilja att I dem som på nåd och onåd sig inställt och sal. Krafft ihjälskjutit hava utan någon vidare dröjsmål för sådan sin grova gärning är väl förtjänt död lida låta." Edvardsson skriver vidare att i brevet sägs att Krafft ihjälsköts den 10 april. Han tillägger att om det var den **10 april**, så kan mycket väl denna händelse ha utlöst Karl XI:s order om ödeläggelse av Örkened.

2. I *Fortifikationens historia* del III:I skriver Munthe(1907) om Simeon Krafft: "I april 1678 var Krafft vid Hönjarums skans [vid Osby] för vidtagande af förstärkningsåtgärder och den 9. i s. m. Skref konungen till generallöjtnant frih. Mårten Schultz att *Krafft* skulle, så snart han komme från Hönjarum, sändas honom till hjälp vid Karlshamn. Dit kom generalkvarters-mästarelöjtnant *Krafft* dock aldrig, ty redan den **10 april [1678]** blef han uti Örkenes socken i Östra Göinge härad skjuten i en skärmytsling med ett snapphaneband". Munthe refererar till Biographia i Riksarkiet samt Fältstatens och Armeens Book i Skåne 1678.

3. Amtmannen Knut Thott i Landskrona skriver till danske kungen den 29 april 1678: "för 12 dagar sedan [**17 april 1678**] sköto friskyttarne en generalsperson ihjäl i *Örkeneds socken*, vilken kom från Sverige och antages ha varit generalmajor Lybecker *varför hela socknen blev avbränd*." Man har tydligen förväxlat Krafft med Lybecker (Tomenius 1984).

4. Ur *Haquins Spegels dagbok* den **19 april 1678** står följande att läsa: "Woro åtskilliga partier ute och jaga efter de blodtörstige skogsdjuren, snapphanarne, [*så fasansfullt skivet av en kyrkans man som skall hjälpa alla syndare*] förnemligen hafwet Qwartermest. Lieut Krafft finnit enn bande utaf them och skuttit neder 6, men een gaff honom sit banesår med 2 kulor i brystet, så att han strax dödde theraf. För thet och andra

sådanan moord skull bleef then soken Örkne afbrend men alla bönderna med hustrur och barn woro långt förut rymde till skoogs.”

Att nedskjutningen av Simon Krafft var orsaken till att Örkened brändes, som Spegel påstår i sin dagbok, är säkerligen fel anser Tomenius (1984): “Om ej Jacob Ulf skrivit fel datum (brevet är mot vanligheten daterat i övre vänstra hörnet) skulle Krafft skjutits den **22 april** och ordern om anfallet på Örkened daterades ju den 19 april. Dessutom anges det i Ulfs brev att händelsen skedde i Grönhult, *Wånga församling*, och varför skulle i så fall Örkened lida för den saken.”

Om brevet är daterat i övre vänstra hörnet bör detta gjorts då det anlände kungen, eller..? (förf. anm.)

5. Blom och Moen skriver i *Snapphaneboken* (1997) om Jacobs Ulfs skrivelse av den 23 april 1678 (Krafft dödad **22 april 1678**). Ulf ledde ett bondeuppbåd som anslöt sig till en trupp under ledning av generalkvartermästare Simon Krafft.

6. Uno Röndahl, författare av boken *Skåneland ur det fördolda* (1996), är helt övertygad om att dödsskjutningen skedde den **22 april 1678** vid Bäen enligt rapport av befallningsmannen i Villands härad Jacob Ulf. Karl XI kan därmed ej gått till anfall mot Örkened för att hämnas hans död.

7. I ett personligt meddelande (991028) anför pensionerade översten Leif Mårtensson, Christianstad: “När det gäller snapphanar har sagor och berättelser blandats med verkliga händelser. Källmaterialet är ofta osäkert, felen många. Det enda man kan säga om Krafft är att han dog i jakten på snapphanar och troligen **senast den 23 april 1678**, exakt datum kan vi bara gissa tills ev en ny källa skulle dyka upp.”

8. I tidningen *Swensk Mercurius* rapporteras från lägret i Ljungby (Trolle Ljungby) den 27 april 1678: “Af snapphanarne har man anträffat 20 hwilka till största delen de caputerat och en tillfångataget. Aff vår side är ingen blefwen, undantagandes general Qwartermästaren Leut. Simon Krafft, då han hade twenne snaphaner fångne och then tredje ej warse bleff.” (Tomenius 1984)

9. I boken *Snapphanebyggd* av Alf Åberg (1975) finns följande passus: “Söder om Filkesboda ligger Grönhult. I **juni 1678** anlände den svenske kaptenen Ulf hit med en trupp. Just som han kom in på gården, sprang

sju snapphanar ut genom en bakdörr. Den åttonde i gruppen tog Ulf till fånga. Hans generalkvartermästare Krafft förföljde de andra ner mot sjön. Krafft sköt själv en av dem, och fem blev skjutna ute i vattnet.” Här finns dock inget om att Krafft blev dödad av snapphanar.

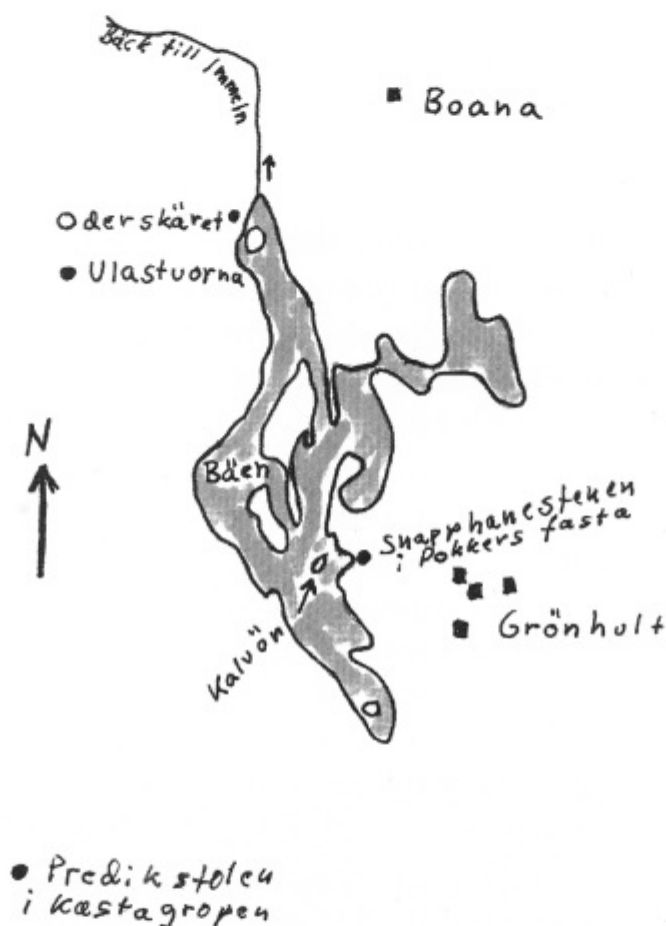
I ett personligt meddelande (000115) skriver Alf Åberg bl a: “Flera forskare har uppenbarligen sysslat med denna fråga [*Kraffts dödsdatum*], men vi bör kunna lita på befallningsmannen Jacob Ulfs uppgifter eftersom de är samtidiga och officiella, överlämnade i tjänsten till Kungl Maj:t”. Åberg hänvisar till John Tomenius bok *Den stora ofreden* (se ovan med dödsdatum **22 april 1678**).

10. I bygdeskildringen *Bergtagen bygd* (1970) berättas om att en av Karl XI:s befälhavare i en rapport till kungen omtalat att han anföll snapphanar på gården Grönhult i Vånga socken. Han skrev den **23 juni 1678** bland annat: “Just som vi anföll gården, sprungo sju stycken genom en bakdörr, vilka sju en generalkvartermästare Krafft förföljde. Den åttonde tillfångatog jag själv. Under tiden ankom tidender, att Krafft var innesluten av snapphanarna, som lågo dolda vid sjön invid gården, och var att beklaga att en hel hop människor strax sprungo av sina hus och lopp med fienden. Krafft sköt själv den ene. De fem blevo skjutna i vattnet, då de icke ville giva sig. En sprang en hel mil eftersatt och lät sig sedan tagas och insättas i Oppmanna kyrka. De två andra togos men voro illa blesserade. Dock inlades de till de övriga. Dessa berättade att ett 60-tal snapphanar skulle förefinnas i orten”.

11. Även Kraffts begravningsdag sker vid olika datum. I *Nils Skyttes dagbok* sägs att han begrovs den **5 maj 1678** (Tomenius 1984).

12. I Stockholmstidningen *Swensk Mercurius* av den 8 maj 1678 finns att läsa en korrespondensartikel från Ljungby (Trolle Ljungby) av den 27 april att ingen på vår sida blivit dödad, med undantag för generalkvartermästare. Simon Krafft. I samma tidning av den 15 maj 1678 finns en korrespondens från Ljungby av den 8 maj: I förgår [**6 maj 1678**] bleff General Qwartermäster Leutnant Krafft, som sidst aff Snaphanerne ihjälskiöt, här widh Lägret begrafwen. Kongl. Maijst. behedrade sielff Personligen Processen och bijwistade Lijk Predijkan. Widh dess neder-sättiande gaffs Salva aff Soldaterne och skiöts aff Stycken.” Munthe (1907) som refererar tidningsartiklarna skriver: “Örkene socken straffades sedan allvarsamt för Kraffts dödande.”

Om Krafft dödades den 10 april är det 25/26 dygn till hans begravning. Den 22:e som dödsdatum borde vara mer sannolikt och riktigt. Tyvärr finns ej längre några personuppgifter från gamla prästgården i Trolle Ljungby, då denna brann upp under 1800-talet. Bredvid kyrkan finns ett gravfält utan stenar.

Vad hände i Pokkers fasta?

I boken *Bergtagen bygd* (1970) berättas att enligt hörsägen från orten sköts den siste snapphanen ute på sjön Bäen. "Ulastugorna i närheten av Dyneboda vid stranden av sjön Bäen skall också ha varit deras gömställe. Den mäktiga ravinen Kastagropen, som ibland även kallats Gastagropen, har varit skådeplatsen för flera drabbningar under de oroliga åren, och här skall åtskilliga galgar ha varit resta".

I Alf Åbergs bok *Snapphanebygd* (1975) står att läsa: "På Grönhults ägor finns grottor bland klippblock i skogen. De kallas Ulastuorna [desa är ej belägna vid Grönhult utan väster om Bäen, se nedan], och enligt traditionen skall snapphanar ha hållit till här. En av dem hade stora

mängder rövat silver i en kista. Bonden på Grönhult dödade snapphanen genom en list och tog sedan hand om kistan. Sägner säger att släkten förvarat silvret på gården ända in mot 1800-talets mitt.

Ett annat högkvarter skall snapphanarna ha haft i en smal ravin strax väster [*sydväst*] om Grönhultssjön [*Bäen*]. Ravinen kallas Gastagropen och förr i världen bildade bokskogen ett mäktigt valv över den [*så även idag*]

Än i dag finns berättelser bland ortsbefolkningen kring Bäen. 1998 upptecknades följande (Almer 1999):

Ture Hoff, Dyneboda

- En snapphane som bodde i Oderskäret (en grotta) vid norra delen av Bäen fick mat av dåvarande bonden i Per Johnssons gård i Grönhult. Folk i trakten fick reda på detta och bonden blev rädd för att svenska soldater skulle straffa honom för samröre med snapphanar. En dag när snapphanen steg i båten för att ro hem sköt bonden honom i ryggen så att han avled.

Olle Olsson, Boana

- På Per Johnssons gård i Grönhult skall en snapphane återkommande tigit mat. Han ville ej att bonden skulle avslöja var han bodde. Han hade antagligen Ulastugorna som hemvist – denna grotta var ett känt snapphanetillhåll i skogen på västra sidan av Bäen. En gång rodde bonden snapphanen över sjön och sköt ihjäl honom under överfarten.

Anm. Olle Olsson som avled 2000 kallade sig själv för "den siste snapphanen". På Boagården, norr om Bäen, fanns förr skottgluggar uthuggna i de bastanta väggplankorna. De var, i likhet med skottgluggarna i gamla fästningar, vidgade inåt rummet för att möjliggöra varierade skjutvinkel, utan att lämna all för stor öppning för fiendekulorna. Här skall på 1600-talet funnits en bonde som vägrade att samarbeta med snapphanarna. Han blev därför tvungen att befästa sin gård (Andersson 1970).

Nils Strandberg, Grönhult och brodern Helge, Bökestad

- Det var en snapphane som blev skjuten i Pokkers fasta. Det är en vik innanför Kalvön i Bäen. Platsen ligger vid en tidigare båtplats rakt nedanför doktor Hans Borglunds gård i Grönhult. "Talar man om pokker står han i fastan!" är ett uttryck man förr använde i bygden.

Dessa fragment är vad som finns kvar hos ortsbefolkningen om snap-

phanar vid Bären. Här finns uppgifter om att snapphanar blivit dödade både på och vid Bären. **Pokkers fasta** är ett förfärande namn på en härlig plats vid sjön. Pokker är danska och betyder fan, den onde etc. Fasta är ett dialektalt uttryck för förstuga. Namnet anger att något mycket ont har skett här. Sannolikt är det platsen för dödsskott den **22 april 1678**, då krigets vanvett tog minst sju människors liv i och vid Bären.

Snapphanestenen

Svarta måndagen, en regnig dag i påskveckan 1998, reste tre män en minnessten i Pokkers fasta (Djävulens förstuga). Den restes där det tidigare varit sjö innan sjösänkningen på 1800-talet. Stenen fanns i närheten och baxades ett 20-tal meter med hjälp av slanor och spett. Erik Johnsson, Snäckestad, Vånga, högg in årtal samt ett kors i "snapphanestenen". Om aftonen den **22 april**, sannolikt på dagen 320 år efter den fasansfulla händelsen i Grönhult, hölls en minnesstund på platsen. Denna inleddes med att några "snapphanar" brände av skott i skogen och musikanter spelade finstämd musik på fiol och klarinett. På ömse sidor om stenen hängde den danska och svenska flaggan. Därefter höll initiativtagaren en kort historik om händelsen. Slutligen avtäcktes stenen av Solvig Oredsson, ordförande i Oppmanna-Vånga Hembygdsförening.

Snapphanestenen i Pokkers fasta. Foto B. Almer.

Referenslitteratur

- Almer, B., 1998. När slottskyrkan blev rikssal. I Halland 2:1998. S. 16.
- Almer, B., 1999. Vad hände i Pokkers Fasta? Oppmanna-Vånga Hembygdsförening. Årsskrift 1998, s. 82-85.
- Andersson, T. et al., 1970. Bergtagen bygd. En rapsodisk bygdeskildring från Oppmanna-Vånga. S. 155-156.
- Blom, A och J. Moen. 1997. Snapphaneboken. S. 200.
- Edvardsson, V., 1975. Snapphanekriget 1675-1679. II. Dokument från en orolig tid. S. 166-169
- Munthe, L., 1907. Fortifikationen historia, del III:I. S. 181-182.
- Röndahl, U., 1996. Skåneland ur det fördolda. S. 271-274.
- Salje, S. E., 1963. Med de våra genom sekler. S. 50.
- Tomenius, J., 1984. Den stora ofärden. Snapphaneskildring från Göinge. S. 153-173.
- Åberg, A., 1975. I snapphanebygd. S. 89-90, 112-114, 125-127.